

DIVADELNÍ VĚDA A FILMOVÁ VĚDA

Jako jedna z nejmladších uměnověd konstituovala se teatrologie jako samostatný studijní obor na universitách teprve tehdy, až definitivně zvítězilo vědomí, že divadlo, tento specifický syntetický druh umění, vyžaduje stejnou vědeckou pozornost jako literatura, hudba, výtvarné umění atd.

Avšak už od konce 19. století proniká, byť zprvu jenom ojediněle, poznání, že se divadelní inscenace nedá ztotožnit s textem, s dramatem, ani vysvětlit skladem jednotlivých umění. Toto poznání je v české kultuře spojeno se jménem profesora estetiky na Karlově universitě Otakara Hostinského (1847–1910) a s uměleckým i vědeckým životem Prahy koncem 19. století (např. s divadelně kritickou činností Jindřicha Vodáka). Na brněnské universitě je spjato s osobou žáka Otakara Hostinského *Otakara Zicha* (1877–1934), který zde působil v letech 1920–1924 na fakultě filosofické. Ve studijním roce 1921/1922 probíral v přednášce o poetice také drama a divadlo. Když pak přešel na filosofickou fakultu University Karlovy, shrnul své přednášky o dramatě a divadle do knihy *Estetika dramatického umění* (1931), která má pro českou divadelní vědu zakladatelský význam.

Problematikou dramatu i divadla obírali se v letech dvacátých a třicátých někteří literární historikové brněnské filosofické fakulty, např. anglista *František Chudoba* (1878–1941), autor rozsáhlého dvousvazkového díla o Shakespearovi (1941, 1943), klasický filolog *Ferdinand Stiebitz* (1894–1961), známý jako vynikající překladatel antických dramát a historik antického dramatu, projevující hluboký zájem o problémy teorie divadla. Ze slavistů to byl v prvním údobí existence fakulty *Stanislav Souček* (1870–1935), profesor starší české literatury, který napsal objemnou monografii *Rakovnická vánoční hra* (1929) a vedl i své posluchače k zájmu o české lidové divadlo (disertace M. Lukasové o českých lidových hrách a o Umučení Páně ze severovýchodních Čech, 1932 aj.).

Nejúže je spjata brněnská teatrologie s osobou a dílem profesora slovanských literatur *Franka Wollmana* (1888–1969). Jeho zájem tvůrčího dramatika (Bohokrál – 1921, Člun na moři – 1923, Stará hádanka – 1923, Velká Morava – 1924, Stavitel a ďábel – 1944 aj.) se spojoval s vědeckým úsilím věnovaným především dramatice slovanských národů: Srbochorvatské drama (1924), doplněné studií *Srbochorvatská dramatika* (1924), následovaly práce *Slovincké drama* (1925) a *Bulharské drama* (1928). Vedle kratších studií o dramatice Cankarově, Župančičově Veronice Desenské aj. vrcholil Wollmanovo úsilí v rozsáhlé publikaci *Dramatika slovanského jihu* (1930), která se pokoušela zachycovat souvislosti dramatiky jižních Slovanů z hlediska tvaroslovného.

Wollman se ve své pedagogické činnosti věnoval také divadelněvědné problematice a po návštěvě SSSR ve třicátých letech vedl seminář i přednášel o sovětské dramatice, dramaturgii a režii (1937–1939). Po druhé světové válce založil Frank Wollman na brněnské universitě divadelní vědu jako disertační obor a naplnil tak volání Bedřicha Václavka, který mnohokrát zdůrazňoval potřebu universitní stolice teatrologie právě v Brně. Z Wollmanova semináře pro divadelní vědu a dramaturgii vyšla řada disertací z oblasti teorie divadla a dramatu a hlavně z oblasti dějin divadla na Moravě a v Brně. Je to první cílevědomý a soustavný pokus o základní vývojový přehled dějin divadelní Moravy; Wollman jeho obrysy nastínil ve stati *Úkol kulturní Moravy a brněnská divadla zvláště* (Program, 1946). Do cyklu divadelněvědných disertací patří tyto práce:

Libor Pleva, *Dějiny divadla v renesanci a baroku na Moravě*, 1949; Ladislav Panovec, *Dějiny divadla na Moravě v první polovině 19. století*, 1949; Miroslava Šachová, *Moravské divadelnictví v hlavních centrech (1848–1884)*, 1953; Josef Šácha, *Dějiny divadelních společností na Moravě v druhé polovině 19. století*, 1953; Josef Balvín, *Moravské divadelnictví mezi válkami a jeho režie*, 1949; Zdenka Jeřábková, Josef Merhaut jako divadelní kritik, 1952.

Frank Wollman se stal i prvním děkanem divadelní fakulty nově založené Janáčkovy akademie múzických umění (1947), kam později přešly obory divadelní věda a dramaturgie. Zde však r. 1955 zanikly.

Zájem o problematiku divadla na filosofické fakultě v Brně neustal, i když se přenesl do řady oborů. V oblasti hudebního divadla zde navazovala katedra muzikologie na studie o opěře *Vladimíra Helferta* (1886–1945), a to především o hudbě a hudebním divadle na jaroměřickém zámku, o operním díle Bedřicha Smetany, o operách Leoše Janáčka. Ve stopách svého učitele šli *Jan Racek* (* 1905) a *Bohumír Štědroň* (* 1905). Vznikla zde řada diplomních prací zpracovávajících historii brněnské opery od r. 1884 po současnost.

Hlavní jádro zájmu o divadlo se od r. 1950 přeneslo na katedru bohemistiky, kde vyrostl Wollmanův nadějný pokračovatel v oblasti divadelní vědy *Artur Závodský* (* 1912). Svůj bohemistický seminář zaměřoval k problematice českého divadla na Moravě a v Brně. Tak začala další etapa navazující na Wollmanův pokus především v tom, že v materiálových pracích upřesňovala předchozí závěry, že shromažďovala materiály nové a zkoumala nejnovější divadelní historii Brna. Z tohoto semináře Artura Závodského vyšly diplomní práce o historii Divadla bratří Mrštíků, Divadla Julia Fučíka, monografie o hercích Emě Pechové, Zdeňce Gráfové, Josefu Skřivanovi, Jaroslavu Lokšovi, Karlu Hospodském, o dramatických Literárních skupinách, o divadelním kritikovi Karlu Elgartu Sokolovi aj. Úsilí Závodského bylo korunováno r. 1963 založením katedry slovanských literatur, divadelní vědy a filmové vědy, která se stala naplněním snah celého předchozího vývoje. Řádné studium divadelní vědy v kombinaci se slovanskými i jinými jazyky, hudební vědou a popřípadě s dalšími obory umožňuje výchovu odborníků a další rozvoj zkoumání divadelní kultury české i světové. Z divadelněvědného semináře Artura Závodského vyšla řada diplomních a disertačních prací z oblasti teorie a historie divadla (např. František Sokol, *Estetika loutkového filmu*; Lumír Kuchař, *Intimní volné jeviště*; Alena Kalábová, Václav Tille — divadelní kritik; Olga Bartoňková, Ferdinand Pujman — teoretik operní režie; Eva Vítová, *Základy české divadelní vědy v díle Otakara Hostinského*; Petra Heerenová, *Brněnská opera v letech 1945 až 1970*). Artur Závodský, od r. 1953 docent, od r. 1960 profesor, od r. 1963 vedoucí katedry, patří k předním soudobým českým teatrologům především ve svém zájmu o systematiku nového oboru (vedle Úvodu do divadelní vědy, který vydal spolu se Zdeňkem Srnou, 1965, rozšířeno 1972,²⁾ je to rozsáhlá studie *Předmět, struktura a metody divadelní vědy, Prolegomena Scénografické encyklopedie*, 6, 1971), hlubokým zájmem o teorii a rozbor dramatu (publikace *Drama a jeho výstavba*, 1971; *Drama jako struktura*, 1971), o historii českého dramatu a divadla (kniha Gabriela Preissová, 1962, dále řada studií o českém divadle dvacátých a třicátých let 20. století), o českou divadelní kritiku (studie o F. X. Šaldovi, o Bedřichu Václavkovi, o Vladislavu Vančurovi aj.). Stejně významná a rozsáhlá je Závodského činnost organizační a redaktorská. Tři svazky edice *Otázky divadla a filmu* (*Theatralia et cinematographica*) - Brno 1970,

1971, 1973 – kterou rediguje, patří v ČSSR k prvním velkým sborníkům věnovaným problematice divadla, filmu, rozhlasu a televize a přinesly též významné studie z oblasti slovanského divadelnictví. K životnímu jubileu Franka Wollmana redigoval prof. Závodský rozsáhlý sborník Franku Wollmanovi k sedmdesátinám (1958), jehož třetí oddíl přináší studie z dějin divadla a dramatu. Prof. Závodský píše po několika desetiletí divadelní kritiky o moravském a brněnském divadelnictví.

Závodského spolupracovník dr. Zdeněk Srna, CSc. (* 1929) se obírá především metodologickými otázkami teatrologie (habilitační práce z r. 1970, studie uveřejněné v Otázkách divadla a filmu, *Theatralia et cinematographica* I, II, III, v *Prolegomenech Scénografické encyklopedie*) a dějinami brněnského divadla a kritiky (Brněnská divadelní kritika mezi dvěma válkami, Richard Fleischner, Karel Schulz aj.). Věnuje se divadelněkritické praxi v časopisech a denících.

Polonista doc. Jarmil Pelikán, CSc. (* 1928), člen katedry, napsal triptych studií o polském divadle a dramatu.

*

Počátky filmové vědy na brněnské universitě jsou spjaty s vědeckou kinematografií orientovanou přírodovědně (od r. 1920 František Král a Vladimír Ůlehla, později Karel Absolon). Během dvacátých a třicátých let setkáváme se s humanitně chápanou filmovou problematikou okrajově v pracích Bedřicha Václavka, Romana Jakobsona a Inocence Arnošta Bláhy. Syntézu obou vývojových stupňů měl představovat film profesora botaniky a rostlinné fyziologie Vladimíra Ůlehly [(1888–1947) *Mizející svět*, 1932], koncipovaný za účasti I. A. Bláhy jako sociologická sonda do etnograficky ryzí oblasti (Velká nad Veličkou) před zavedení železniční komunikace.

Po odchodu a úmrtí starších pracovníků zůstal v padesátých letech jako jediný pojítka s počátky filmové práce v Brně zák Vladimíra Ůlehly a pokračovatel v jeho díle, pozdější profesor botaniky a vedoucí laboratoře pro studium životních dějů filmem při ČSAV Jan Calábek (* 1903), který však koncem padesátých let universitu opustil.

Z iniciativy prof. Artura Závodského vznikla na filosofické fakultě v roce 1963 katedra slovanských literatur, divadelní vědy a filmové vědy. Jediným pracovníkem filmového oddělení se stal dr. Zdeněk Smejkal, který několik let předtím absolvoval studium teorie a dějin filmu v Polsku. V úsilí o zajištění studia nezbytnými pomůckami a literaturou mimo jiné přeložil knihu Jerzyho Płażewského *Filmová řeč* (1967).

Když roku 1967 přišel na katedru jako vědecký aspirant Leo Rajnošek, došlo k rozdělení úkolů a ke stanovení dlouhodobých výzkumných úkolů. Rajnošek se zaměřil na problémy poetiky hraného filmu, zejména na výzkum vztahů mezi filmem a literaturou, kdežto Smejkal se zabývá dějinami filmu a kinematografií nehranou i užitou.

V popředí vědeckého zájmu dr. Zdeňka Smejkal (* 1927) stojí historie české kinematografie. Po publicistickém náčrtu jejích dějin (*Letopisy naší kinematografie*, *Rovnost* 1968–1969) soustředil se především na metodologickou analýzu dosavadních syntetických prací o vývoji českého filmu (*Rané práce Karla Smrže o dějinách českého filmu*, *Otázky divadla a filmu*, *Theatralia et cinematographica* I, 1970; *Počátky estetické orientace v historiografii českého filmu*, *Otázky divadla a filmu*, *Theatralia et cinematographica* II, 1971; *Česká kinematografie*

ve Smržových Dějinách filmu, Sborník materiálů k dějinám českého filmu, v tisku). Vedle toho uveřejňuje Smejkal příležitostné studie širšího zaměření (Purkyně a prehistorie filmu, Universitas 1969; Leninova koncepce filmu, Věda a život 1970; Lubomír Linhart, první český historik sovětského filmu, v tisku).

V centru vědeckého zájmu dr. *Lea Rajnoška* (*1940) je problém filmové adaptace literárních děl. Řeší jej z hlediska intersémiotických vztahů korespondujících struktur nejprve na materiálu českém (Filmové adaptace naší prózy, 1967, doktorská disertace), později na materiálu obecnějším, v němž se však častěji vyskytují zejména filmy české a sovětské (K základním pojmům filmové poetiky, Otázky divadla a filmu. *Theatralia et cinematographica* II, 1971; K problému tzv. věrnosti filmových adaptací, SPFFBU, D 16, 1971; *Babička* 197*, *Televizní tvorba* 1972; *Drama a film*, in: *Na křižovatce umění. Sborník k šedesátinám Artura Závodského*, 1973).

Zdeněk Srna